

הרב שמואל כ"ץ

הצעה לתוכנית לימודים בנושא השמיטה בתוספת ביבליוגרפיה נבחרת

מטרתה של תוכנית זו היא לפרוס כראוי את תכני מצוות השמיטה בפרק זמן סביר, ובין כלל המורים - כל מורה בתחום התמחותו. בדרך זו ניתן ללמד נושא חשוב זה, המזדמן פעם בשבע שנים, בצורה המעניינת והמושכת ביותר.

א. תנ"ך

לימוד פרשיות השמיטה בתורה והשוואה ביניהן - מה יש ומה אין בכל פרשה ומדוע, מהו הנושא העיקרי בכל פרשה, לימוד טעמי המצווה ועיון במפרשים עיקריים.

א. מקורות

1. שמות כ"ג, י-יא: **שמיטת קרקעות** - סוף פרשת משפטים, הדגש יציאת מצרים, פן חברתי סוציאלי-חסד, האדם במרכז הפרשה.
2. שמות ל"ד, כא: **שמיטת קרקעות** (לדעת רבי עקיבא), חידוש חברתי לאחר חטא העגל.
3. ויקרא כ"ה: **א. שמיטה** - **שמיטת קרקעות**: "בהר סיני", "שבת לה'", טעמי המצווה, השוואה לפרשיות השבת בתורה, מלאכות האסורות מהתורה, הלכות הנלמדות מהפסוקים, הארץ במרכז הפרשה.
4. **ב. יובל** - תקיעה בשופר, שחרור עבדים, חזרת הקרקעות לבעליהן.
5. דברים ט"ו, א-יא: **שמיטת כספים** - "דבר עם לבבך בליעל".
6. דברים ל"א, י-יג: **מצות הקהל** - השוואה למעמד הר סיני, שיאה של שנת השמיטה.
7. ירמיהו י"ז, ד ורש"י, כ"ה, יא; כ"ט, י; דברי הימים ב' ל"ו, כא: שבעים שנות גלות בבל כעונש על אי שמירת השמיטה, כנאמר בויקרא כ"ו, לד-לה ורש"י שם.
8. נחמיה י', לב: שמיטת קרקעות וכספים - במסגרת כריתת אמנה מחודשת עם הקב"ה על שמירת מצוות התורה.

ב. ספרות עזר

- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, עמ' 63, אגף החינוך הדתי, תש"ס (מערכי שיעור מעובדים).
- * פרקי מועדות, ח"א, עמ' 75, הרב מרדכי ברויאר, תשמ"ו (קצירה ובצירה בשנת השמיטה).
- * עיונים חדשים בספר ויקרא, עמ' 400, פרופ' נ' ליבוביץ, תשמ"ג.
- * שבת ומועד בשביעית, הרב חיים ישעיהו הדרי, תשנ"ג (מענייני השמיטה בכל פרשה בתורה ובכל חגי ישראל).
- * הגות בפרשיות התורה, פרשת בהר, הרב י' נחשוני, תשמ"ט.
- * בינה במקרא, פרשת בהר, הרב י' יעקובסון, תשמ"ו.
- * מרחבים, ה, עמ' 383, שמואל כ"ץ, מכללת "מרחבים" תשנ"א (השוואה בין מצוות השמיטה לעשרת הדברות).
- * שבת שבתון: השמיטה פרשיתיה וטעמיה, שמואל כ"ץ, הוצאת אולפנת חורב ירושלים, תשנ"ד.
- * המעין, תשרי תש"מ, עמ' 30, (שמיטה ושבייתה" - השוואה בין שמות כ"ג, י לויקרא כ"ה, מגדים, ג (תשמ"ז), עמ' 9. הרב זאב וייטמן (שמיטה ומקדש) [=לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, עמ' 252, מכון צמת, תש"ס].
- * חקר ועיון, ח"א, עמ' קח, הרב ק' כהנא, תשמ"ו (עיון בשמות ל"ד, כא).
- * שמעתין, 61-62, עמ' 12, הרב י' שביב (סדר פרשיות השמיטה בתורה).
- * שמעתין, 88-89, עמ' 32. זאב ברונר (השמיטה והיובל בנבואת ירמיהו).
- * שמיטת קרקעות ושמיטת כספים, אגף החינוך הדתי, תשל"ג (קובץ שיעורים מעובדים).
- * כותלנו, טז (תשס"ד), עמ' 581, אורן גמליאל, (שבת בראשית ושבת הארץ).
- * שמעתין, מפתח בגליון מסי' 114, עמ' 100.
- * בשדה חמד, תשרי תשנ"ד (מערכי שיעור).
- * טל חרמון, תשמ"ה, עמ' 207; עטורי כהנים, 26, עמ' 1, הרב שלמה אבינר.
- * סידרא, טו (תשנ"ט), עמ' 13, פרי דוד הנשקה (בחריש ובקציר תשבות).
[וראה להלן: מחשבת ישראל, סעיף א].

ב. תורה שבעל פה

1. משנה

לימוד משניות נבחרות בנושאים העיקריים והאקטואליים גם לימינו [הצעה ללימוד משניות נבחרות - ראה להלן, בנספח סעיף א].

ספרות עזר

- * שאלות לעיון במשנה - מסכת שביעית (למשניות נבחרות - עם פירוש קהתי), הרב יעקב אריאל, ספריית המורה הדתי. (נדפס גם בספר השמיטה לאור המקורות, עמ' 219).
- * שביעית חקר ועיון, א-ב, הרב ק' כהנא, בית מדרש גבוה להלכה בהתיישבות החקלאית, תשנ"ג.
- * מסכת שביעית - משנת יוסף, הרב יוסף ליבמן, תשנ"ד (תמצית שיטות פרשני המשנה).
- * הלכות שמיטה בשיטה תבניתית, משניות מסכת שביעית מעובדות להוראה בכיתה, הרב ח' בן צור, ישיבה טכנולוגית ב"מעלה" פי"ת (כולל מבחן מסכם). המעין, טבת תשמ"ו, (הדרכה לקראת לימוד מסכת שביעית), יונה עמנואל. [נדפס בספרו ברכת הארץ, עמ' 13, תשנ"ג].
- * משנת שביעית, פ"י יהודה פליקס, תשמ"ז (עם ציורים, מפות וטבלאות).
- * פני המשנה - מסכת שביעית עם ציורים, יונתן גרנשטיין, תשנ"ג.
- * משנה ערוכה עם ביאור מלים, מושגים, טבלאות, סיכומים, ציורים, הרב י"מ ארלנגר, הוצאת אורייתא, תשמ"ז.
- * מסכת שביעית בתוספת ציורים, הוצאת חורב, תשנ"ג.
- * משניות מסכת שביעית, מהדורת רייזמן, ארטסקרול - מסורה, תשס"ז.
- * משניות שביעית עם פירוש חמדת שביעית, א"ח פרידמן, תשנ"ד (כולל ציורים וטבלאות).
- * שנת שבתון, עמ' 35, לקט משניות נבחרות עם פירוש קהתי, הרב יהודה איזנברג, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * שביעית: חוברת עזר למורה וללומד, אוריאל לוי, ת"ת חברון תשנ"א.
- * **שמעתין**, 88-89, עמ' 66, הרב משה קליין (מסכת שביעית: מבנה פרקיה).

2. גמרא

- לימוד הסוגיות העיקריות כמבוא ללימוד ההלכה.
- * שיטה מקובצת על המשניות וסוגיות הבבלי, מכון מערבא.
 - * לקט תלמוד בבלי, הוצאת תומר דבורה, תשמ"ו.
 - * סוגיות בשביעית בתוך הספר: במעגלי השביעית, הרב יגאל אריאל, מדרשת הגולן, תשנ"ג.
 - * מסכת שביעית, דוד אהרן סופר, תשס"ז (כולל פרשנות, מדרשי חז"ל, סוגיות בש"ס ועוד).
 - * אוצר שביעית, מהדורת פריעדמאן, עוז והדר, תשס"ז.
 - * תלמוד ירושלמי מסכת שביעית, ח"א תש"ס, ח"ב תשמ"ז, פרי יהודה פליקס.
 - * ירושלמי, מסכת שביעית: פרקים א-ה, מהדורת שוטנשטיין, תשס"ז.

3. רמב"ם

רמב"ם, זרעים, הלכות שמיטה ויובל

לימוד פרקים והלכות נבחרות כמבוא ללימוד ההלכה. [הצעה לכך, ראה להלן - בנספח סעיף ב].

ספרות עזר

- * רמב"ם לעם, הוצאת מוסד הרב קוק, תשי"ט.
- * רמב"ם, מהדורת הרב שבתי פרנקל, תשי"ן.
- * רמב"ם מהדורת יד פשוטה, הרב נחום אליעזר רבינוביץ, מעלה אדומים, תש"ס.
- * שבת הארץ, הראי"ה קוק; שבת הארץ עם תוספת שבת, מהדורת מכון התורה והארץ, כפר דרום, תשנ"ג.
- * ספר השו"ת - שמיטה, חלק א' - שמיטת קרקעות, ישיבת בית אל ופרוייקט השו"ת, אוניברסיטת בר-אילן, תשמ"ו (600 תשובות של גדולי ישראל, מסודרות ע"פ הלכות הרמב"ם).
- * דרך אמונה, הרב ח' קניבסקי, תשנ"ו (מפתח - בני-ברק תשס"א).
- * שנת שבתון, עמ' 80, ד"ר י' איזנברג, הוצאת השכל, תשל"ב (שאלות לחזרה).

4. הלכה

לימוד עיקרי ההלכות השייכות לחקלאי והרחבה בהלכות השייכות לצרכן, תוך התייחסות לשאלות ובעיות אקטואליות שהתעוררו בדורנו. יש להדגיש מושגים מיוחדים תוך כדי לימוד ההלכות או כסיכום להן [רשימת המושגים נדפסה להלן - בנספח סעיף ג].

הנושאים ללימוד:

- א. השמיטה בזמן הזה - מהתורה, מדרבנן או חסידות, קביעת שנת השמיטה.
- ב. ראש השנה לשמיטה ותוספת שמיטה.
- ג. מלאכות האסורות מהתורה ומדרבנן, אבות ותולדות - זריעה, זמירה, קצירה, בצירה, חרישה, נטיעה, השקיה וכו'.
- ד. פירות שביעית - קדושתם, השימוש בהם, תרומות ומעשרות, סחורה, יצוא, הפקר, שמור ונעבד.
- ה. טיפול בעציצים ובגינות נוי.
- ו. אוצר בית דין - מהותו ודרך הפעלתו.
- ז. מצעים מנותקים, חממות.
- ח. ביעור פירות שביעית.
- ט. היתר המכירה.
- י. גבולות הארץ לעניין מצוות השמיטה.
- יא. שמיטת כספים.
- יב. פרוזבול.

[על אופן פריסת נושאים אלו בחודשי השנה, ראה להלן - בנספח סעיף ד].

א. חוברות לימוד ועבודה לתלמידים ועזר למורים

- * שמיטה: חוברת עבודה לכיתות א-ג, רשת נעם, ירושלים, תשס"א.
- * שבת לארץ (ליסודי), רחל אופנהיימר, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * לשנת השמיטה (לחטיבת הביניים), רחל אבידן, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * שבת שבתון (לתיכון), ד"ר יו איזנברג, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * השמיטה לאור המקורות, הרב צבי שינובר, מופ"ת, תשנ"ג.
- * מצוות שמיטה כהלכתה, הרב יצחק גולדברג, בני ברק, תשנ"ג.
- * שמיטה במקורות, הרב נחמן הרטמן, מן הבאר, תשנ"ד.
- * הלכות ומעשה - הלכות שנת השמיטה והשנה השמינית, הרב זאב צבי זלצר, הרצליה, תשמ"ז.
- * מה ענין שמיטה, חסידה ויניצקי (עורכת), ירושלים תשנ"ד (הפעלות).
- * שבת שבתון: פרשיות השמיטה וטעמיה, שמואל כ"ץ, אולפנת "חורב", ירושלים, תשנ"ד.
- * כזה ראה וחדש: שמיטה פעילות והפעלות, מיכל בלאו, נחלים.
- * הלכות שמיטה לתלמידים, ע"פ הספר משפטי ארץ, הרב שאול רייכנברג, תש"ס.
- * יומן השמיטה שלי, ספורים עם הלכות, שי סימון, בני-ברק תשס"א.
- * שבעה מי יודעו רבקה כ"ץ, עזרא, תשנ"ד.
- * שבת שבתון יהיה לארץ, משה ביתן, תשמ"ז.
- * שמיטה, ירון צוברי, תש"ס.

- * שמיטה, ירון תאנה, בני עקיבא תשנ"ד.
- * לקראת שביעית: תדריך למורים, דב הלל, תש"ס.
- * מקראה בנושא מצוות השמיטה, מרים דנינו, תשס"ז.
- * סוד הארץ: הלכות שביעית וערכיה, הרב אלי שהם, מכון התורה והארץ, תשס"ז.
- * הלכה ממקורה הלכות שביעית: מקורות מונחים, תמונות מלמדות ותרשימים מסכמים, הרב צ"י רמון, תשס"ז.

ב. ספרות עזר

- * שבת הארץ עם תוספת שבת, הראי"ה קוק, מהדורת מכון התורה והארץ, תשנ"ג.
- * ספר השמיטה; קיצור שו"ע בסופו, הוצאת מוסד הרב קוק, הרב י"מ טוקצינסקי.
- * לאור ההלכה, עמ' פה, הרב ש"י זיין, תשל"ח.
- * מצות הארץ; שנת השבע; קיצור שו"ע בהוצאת אשכול בסופו, הרב ק' כהנא.
- * הארץ ומצוותיה; מצות הארץ כהלכתה, הרב א' הלל גולדברג.
- * מקור חיים, ח"ה, עמ' 302; קיצור שולחן ערוך מקור חיים, פרק קמ"ג, הרב ח"ד הלוי.
- * קיצור דיני שביעית, בתוך הספר במעגלי השביעית, הרב י' אריאל, מדרשת הגולן, תשנ"ג.
- * המעשר והתרומה - בסופו; מצוות התלויות בארץ, עמ' 97; תורת השמיטה, הרב ח"י גרוסברג.
- * הלכה ממקורה: הלכות שביעית, מן המקורות ועד ההלכה למעשה, הרב צ"י רמון, ישיבת הר עציון תשס"ז.
- * הארץ ומצוותיה, עמ' 54, הרב שי מן ההר, הוצאת השכל, תשל"ו.
- * קיצור שו"ע השלם עם קובץ הלכות התלויות בארץ, הוצאת אורות חיים.
- * שביעית למצוותיה, הרב ע"ש הירש, תשנ"ג.
- * שביעית הלכה למעשה, תשמ"ז; משפטי ארץ, תשנ"ד, הרב שי ריכנברג.
- * שבתות שנים; יסודות הלכות שביעית, הרב חי ביניש, תשנ"ג.
- * שמיטה בהלכה ובאגדה (המחשה ע"י תמונות צבעוניות), הרב י"מ שטרן, מכון כוכבי אור, תשנ"ג.
- * שמיטת כספים כהלכתה, הרב ש"א שטרן, ב"ב תשנ"ד.
- * השביעית והלכותיה: מפסקי הרב עובדיה יוסף, הוצאת אמרי נועם, תשנ"ג; ילקוט יוסף: שביעית והלכותיה, הרב יצחק יוסף.
- * שמיטה כהלכתה, הרב מ. שטרנבוך, תשנ"ג.
- * ספר דיני שביעית השלם, הוצאת קרן התרבות "דגל ירושלים", תש"ס.
- * מבוא לשביעית, הרב אליקים שלנגר, בית מדרש להלכה בהתיישבות, תשס"א.

- * ושבתה הארץ, ד"ר משה זקס, המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה, תשנ"ג.
- * המטבח בשמיטה וטיפול בגינות נוי ובעציצים, הרב משה היימן, תשנ"ג.
- * שמיטה - תדריך לימודי והלכה למעשה הרב מנחם בורשטיין, תשס"ז (ראה שם גם ביבליוגרפיה נרחבת בכל הנושאים הקשורים בשנת השמיטה).
- * ערכי שמיטה - לכסיקון מושגים, הרב מ' עמנואל, מדרשת "הארץ ומצוותיה", חפץ חיים, תשנ"ד.
- * תחומין, א', עמ' 163, הרב יחזקאל דאום, (לקראת שנת השמיטה תש"ס ברמת מגשימים).
- * משנת השמיטה: לזכר הרב יחזקאל דאום, תשנ"ה.
- * שמיטת קרקעות; פירות שביעית; שמיטה הלכות ומנהגים, הרב צבי כהן, תשס"א.
- * שבת הארץ, הרב יהודה אדרי, בית עוזיאל, תשס"א.
- * אוצר בית דין: הלכותיו והליכותיו, הרב ירוחם פישל אדלר, תשס"א.
- * באהלי שדה, כפר דרום, תש"ס; באהלה של תורה, ח"ג, כפר דרום, תשס"א, הרב יעקב אריאל.
- * שמיטה מא' עד ת', האגף לתרבות תורנית, הרב יוחנן פריד, תשס"א.
- * התורה והארץ, ת"ו, כפר דרום תשס"א.
- * מדריך שמיטה לגן הנוי; מדריך שמיטה לחקלאי; מדריך שמיטה לצרכן, הרבנות הראשית ומכון התורה והארץ, כפר דרום, תשנ"ג-ד. [החוברות אוחדו בספר קטיפ שביעית, תשס"ז].
- * מפתח מאמרים בהלכות שמיטה שנדפסו ב"שמעתין" - נדפס בגליון מס' 114, עמ' 100; מפתח להוראת דיני שביעית שנדפסו ב"שמעתין" - נדפס בגליון מס' 83, עמ' 79 וגליון מס' 167 ומס' 168-169.
- * אוצרות השביעית: מפתח להלכות שביעית על פי נושאים, הרב י"צ אדלר, אוצר הפוסקים תש"ס.

5. היתר המכירה

דעות המתירים והאוסרים, והנפקא מינא להלכה ולמעשה.

ספרות עזר

- * שבת הארץ עם תוספת שבת, עמ' 77, הראי"ה קוק, מכון התורה והארץ, כפר דרום, תשנ"ג.
- * אגרות תמדה, בעריכת הרב י' אלנקוה, תשמ"ז.
- * ספר השמיטה, ח"ב, עמ' ע, הרב י"מ טוקצינסקי, מוסד הרב קוק, תשנ"ג.
- * לאור ההלכה, עמ' קיב; תורה שבעל פה, א, עמ' כב, הרב ש"י זיין.
- * בצאת השנה, עמ' כא, הרב שי' ישראל, היכל שלמה, תשי"ט.
- * שנת השבע, הרב ק' כהנא, תשמ"ה.
- * מחניים לו (תשי"ט), עמ' 1, תורת המועדים עמ' 629; מאורות, 1 (תש"ס), ע' 1; תורת המדינה עמ' 452; משנת המדינה, עמ' 219, הרב שי' גורן.
- * מעדני ארץ בהקדמה; שו"ת מנחת שלמה, סי' לו-נב, הרב ש"ז אויערבך.
- * ליקוטי קול סיני: הליכות עולם, עמ' 327; מנחת אהרן, עמ' 35; תורה שבעל-פה טו, עמ' טז; שם, לה, עמ' ז; ספר השביעית והלכותיה, עמ' קיז; ילקוט יוסף: שביעית והלכותיה עמ' תרלה, הרב עובדיה יוסף.
- * ספר השו"ת - שמיטה, ח"א, עמ' סד, שיז, ישיבת בית אל ואוניברסיטה בר-אילן, תשמ"ו.
- * תחומין, ח"ז, עמ' 23, הרב צבי יהודה הכהן קוק.
- * תורה שבעל פה, טו, עמ' טז, עז; שם, כח, עמ' 1, סא, קד; שם, לה, עמ' ז, צא, קא.
- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, עמ' 87, 115, אגף החינוך הדתי, תש"ס.
- * ברורים בהלכות הראי"ה, עמ' 451, הרב י' שילת, בית הרב תשנ"ב.
- * שמיטה - מקורות הגות מחקר, עמ' 54, 75, האגף לתרבות תורנית, תשנ"ג.
- * לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, הרב זאב ויטמן, מכון צומת, אלון שבות, תש"ס.
- * שנת שבתון, עמ' 135, 152, די"ר י' איזנברג, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * שנה בשנה, תשנ"ג; עמ' 165; מים חיים, ח"ב, סי' סא, תשנ"ה, הרב ח"ד הלוי.
- * ניצני ארץ ו (תשמ"ח), עמ' 156, הרב יהושע מגנס.
- * שבת הארץ, עמ' קמב, הרב יהודה אדרי, תשס"א.
- * משנת השמיטה, ח"א, עמ' 317, 381, תשנ"ה.
- * הליכות שדה, 42 (תשמ"ו), עמ' 11.
- * ברקאי ד (תשמ"ז), עמ' 214, הרב י"א הרצוג.
- * סיני, קיד (תשמ"ט), עמ' טז, הרב נריה גוטל (שיטת הרב קוק).
- * שמעתין, 145 (ניסן-אב תשס"א), עמ' 23, הרב ישראל מאיר לאו.

[וראה להלן: היסטוריה, סעיף 2.]

ג. מחשבת ישראל

1. ערכי השמיטה

טוב להקדים את הלימוד טעמי המצווה ללימוד ההלכה, תוך הדגשת האידיאל הדגול של מצוה זו גם לדורנו, למרות שרק מיעוט קטן עוסק בחקלאות.

- א. טעמי המצוה - המצוה הכוללת ביותר בתורה: בין אדם למקום, לחברו, לעצמו, לחברתו, לארצו, ליחיד ולאומה, השפעתה בעבר בהווה ולעתיד, ועוד.
- ב. שמיטה והר סיני - הדמיון ביניהם
- ג. השוואה בין השמיטה לשבת - "שבת לה'", "שבת שבתון"
- ד. בטחון בה' וברכה בשמיטה
- ה. השמיטה וארץ ישראל
- ו. השמיטה - גלות וגאולה
- ז. מצות השמיטה לדורנו - קדושת ארץ ישראל, ארץ ישראל אינה שלנו, החקלאות בארץ כמצוה, ביסוס חברה ישרה ושוויונית, ערבות הדדית="יוחי אחיך עמך" - עזרה לחקלאים שומרי שביעית.

ספרות עזר

- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, עמ' 167, אגף החינוך הדתי, תש"ס.
- * השמיטה לאור המקורות, עמ' 111, 129, הרב צבי שינובר, תשמ"ז.
- * טעמי מצוות שביעית, הרב ב' אפרתי, המכון לברור טעמי המצוות, תש"ס.
- * אורייתא, ט, עמ' קצו, הרב ב' אפרתי.
- * טעמא דשביעיתא; במעגלי השביעית, הרב יגאל אריאל, מדרשת הגולן חיספין, תשנ"ג.
- * שמיטה: מקורות הגות מחקר, עמ' 28, 43, משרד החינוך והתרבות, האגף לתרבות תורנית, תשנ"ג.
- * תורה שבעל פה, ח (תשכ"ו), עמ' יא, הרב ש"י זוין (שבת הארץ).
- * בצאת השנה, עמ' טז, הרב שי' ישראלי, הוצאת היכל שלמה, תשי"ט.
- * מרחבים, ה, עמ' 383 שמואל כ"ץ, מכללת מרחבים, תשנ"א, (השמיטה לאור עשרת הדברות).
- * שבת שבתון: השמיטה פרשיתיה וטעמיה, שמואל כ"ץ, הוצאת אולפנת חורב, תשנ"ד.
- * משנת השמיטה, (תשנ"ה), עמ' 637, הרב אלישע וישליצקי (שמיטת כספים).
- * שבת ומועד בשביעית; שפת השביעית במשנת הי"שפת אמת", הרב חיים ישעיהו הדרי.
- * אמונה ומידות לאור השמיטה, הרב מאיר ברבר, תשמ"ז.

- * מצות השמיטה כהלכתה - טעמי המצוה, עבודה לתלמיד, הרב יצחק גולדברג.
- * שמיטה בהלכה ובאגדה, עמי צו, הרב יחיאל מיכל שטרן, תשנ"ג.
- * אורות עציון, יב (ניסן תשמ"ז); עמי 5, בתוך: נתיבי אור, תשנ"א, עמי 234, הרב חיים דרוקמן.
- * בשדה חמד, כט, א-ב (תשמ"ו), עמי 13, נסים אליקים (השמיטה וטעמיה).
- * שבת הארץ, הרב יהודה אדרי, תשס"א.
- * לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, עמי 251, הרב זאב ויטמן, מכון צמת, תש"ס.
- * **שמעתין**, 116-115 (טבת-ניסן תשנ"ד), עמי 153, אביעזר ישי (מצות השמיטה ואיכות הסביבה).
- * **שמעתין**, 118-117 (אייר-אלול תשנ"ד), עמי 93, הרב יהודה שביב (היבט אקלוני).
- * **שמעתין**, 145 (תשס"א), עמי 77, הרב מאיר גרוזמן (השבת והשמיטה).
- * **שמעתין**, 149, עמי 28, הרב מאיר גרוזמן, (הסרכה לשומרי שמיטה).
- * מה ענין שמיטה אצל הר סיני, עמי 159, הרב יעקב מדן, סוכת שילה, תשס"ב.
- * בשבילי שמיטה - מאגרות הראי"ה, יוחנן פריד, תשס"א.
- * **שמעתין**, 167, (טבת-אדר תשס"ז), עמי 109, הרב שמעון לוי (ערכים חינוכיים).
- * השמיטה היובל ומצות הקהל, ירושלים תשנ"ד, הרב ב"צ מ"ח עוזיאל.
- * משנת הרב (עוזיאל) בראי השמיטה, מים מדלין, עמי 27, הרב יהודה אדרי, תשס"א.
- * מגדים, כ"ג (תשנ"ה), עמי 31 עמואל אליצור (רצון הי בדריאה).
- * קרא שמיטה: שיחות הגות על שנת השמיטה תולדותיה, מצוותיה והלכותיה, הרב מאיר צבי גרוזמן, תשס"ז.
- * השמיטה באור החסידות, י"ש גרליץ, בני-ברק תשס"א.
- * שנים עשר ירחי שביעית, ישראל רוזנסון, ירושלים תשנ"ה.
- * ושבתה הארץ שבת לה', הרב בנימין שצירנסקי, תל-אביב תשס"א.
- * ערבות ומעורבות בשנת השמיטה, הרב יוחאי רוזיק (עורך), מינהל החינוך הדתי, (מקורות והפעלות) תשס"א.
- * משנת יוסף, ח"א - לקח טוב, הרב יוסף ליברמן, תשל"ב.
- * המעין, ב (תשס"א), עמי 65, הרב י"ח חרל"פ, (יסודות מחשבתיים).
- * בשדה חמד, (תשנ"א), עמי 29, הרב יצחק גולדברג, (שבת ושמיטה).
- * דבר השמיטה, עמי 107, הרב מ"צ נריה, כפר דרום תשס"א.
- * מוריה, י-יב (תשס"א), עמי רכה, יצחק זילבר (חשבון 70 שנות שמיטה ויובל שלא נשמרו).

[וראה לעיל - תנ"ך].

2. הקדמה לספר "שבת הארץ" לראי"ה קוק

התייחסות לערכה וחשיבותה של השמיטה לאומה כולה ולארץ. לימוד קטעים נבחרים לפי רמת הכיתה והזמן העומד לרשות המורה.

ספרות עזר

- * אגרות הראי"ה, ח"ב, אגרת תקני"ה; אגרות חמדה, תשמ"ז.
- * אדרת אמונה, עמ' 365; שירת אומה לארצה; ניב המדרשיה, יד-טו, עמ' 68; תורה שבעל פה, כרך טו, עמ' קמג, הרב עוזי קלכהיים.
- * קובץ אזכרה, ח"א, עמ' רה, הרב משה אוסטרובסקי.
- * תורה שבעל פה, כרך ח, עמ' יא, לו, הרב ש"י זיין.
- * שבת שבתון: השמיטה פרשיותיה וטעמיה, עמ' 60, שמואל כ"ץ, בהוצאת אולפנת "חורב", תשנ"ד (חלוקה לפיסקאות ושאלות לעיון).
- * לנתיבות ישראל ח"א, עמ' עא, רכה; ח"ב, עמ' רכז; מתוך התורה הגואלת, ח"ב, עמ' קמ"ו. הרב צבי יהודה קוק; שיחות הרב צבי יהודה, ויקרא תשנ"ט, עמ' 227.
- * אוצרות הראי"ה, ח"ג, עמ' 555, הרב מ' צוריאל (עורך), תשס"ב.
- * הקדמה לשבת הארץ, בית אל, תשנ"ד (מנוקד).
- * הקדמה לשבת הארץ, הרב יוחאי רוניק, בית הרב תשס"א.
- * השמיטה לאור המקורות, עמ' 145, הרב עדיאל לוי, תשנ"ג.
- * מחשבת ישראל: עם ישראל עם סגולה, עמ' 97, אליצור עמנואל.

ד. היסטוריה

1. שמירת השמיטה במשך הדורות

קשיים, לבטים, פתרונות

ספרות עזר

- * בצאת השנה, עמ' טז, הרב שי' ישראל, היכל שלמה, תשי"ט.
- * שנת השבע, עמ' קיח, המכון לחקר החקלאות ע"פ התורה, תשמ"ה; תורה ומדע, תשלי"ב, עמ' 95, הרב קלמן כהנא.
- * מחניים, לו, עמ' 37, הרב חיים שכטר (בבית שני); שם, עמ' 43, הרב מ' פירון (אחרי החורבן) [נדפס בספרו ייחודו של עם ישראל, עמ' 283].
- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, עמ' 17, 41, אגף החינוך הדתי, תש"ס.
- * השמיטה לאור המקורות, עמ' 172, 191, הרב צבי שינובר, תשנ"ג.

- * השתלשלות השמיטה מתקופת בית שני, הרב ח"מ שכטר, תשכ"ו.
- * בחבלי מסורת ותמורה, עמ' 75, משה ויס (על השמיטה לפני שנת תרמ"ט).
- * שמיטה - מקורות, הגות, מחקר, עמ' 98, 117, האגף לתרבות תורנית, תשנ"ג (בימי בית שני ולאחר החורבן).
- * המעין, ג (תשנ"ה), עמ' 29, דוד תמר (המחלוקת בצפת).
- * ברכת הארץ, עמ' 122, יונה עמנואל, תשנ"ג (בימי חז"ל).
- * תרביץ ל"ה, עמ' 304, שם, ל"ו, עמ' 1, פרופ' שמואל ספראי [נדפס בספרו בימי הבית ובימי המשנה, ח"ב, עמ' 421, תשנ"ד] (לאחר חורבן הבית).
- * התקופה, כ"א (תרפ"ד), עמ' 209, פרופ' שי אסף (הלכות ובירור היסטורי).
- * הגות עברית באמריקה, א, עמ' 243, ש"ז ציטלין, תשלי"ב (בימי בית שני ובתקופת התנאים).
- * ספר קארל, עמ' 27, פרופ' יהושע בראנד, תשי"ד (קווים לתולדות שנת השמיטה).
- * שנה בשנה, תשס"א, עמ' 219, הרב יהודה איזנברג (פולמוס צפת בד"ן פירות נכרי).
- * משביעית תרמ"ב עד שביעית תשס"א, י"ח דינקל, ירושלים תשס"א.
- * אוריתא, 6 (מהדורה ב) תשמ"ז, עמ' ריד, הרב עמיהוד לייך (במקוה ישראל בשנת תרל"ה).

2. היתר המכירה

הפולמוס, המתירים, המתנגדים, שינויים וחידושים

ספרות עזר

- * ספר השמיטה, ח"ב, עמ' נ"ט, הרב י"מ טוקצינסקי, מוסד הרב קוק, תשנ"ג.
- * הראי"ה, עמ' צו; אזכרה, ח"א, עמ' קיג; אגרות חמדה, עמ' 80.
- * שנת השבע, עמ' קכד, הרב קלמן כהנא, תשמ"ה.
- * השמיטה לאור המקורות, עמ' 178, 197, הרב צבי שינבר, תשנ"ג.
- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, עמ' 23, 47, אגף החינוך הדתי, תש"ס.
- * שנת שבתון, עמ' 139, ד"ר יהודה איזנברג, הוצאת מעלות, תשנ"ג.
- * צניף מלוכה, עמ' 274, הרב משה צבי נריה, כפר הרואה תשנ"ב.
- * שלם, א, עמ' 455 (למשמעותו החברתית של פולמוס השמיטה); חברה ודת, עמ' 24, פרי מנחם פרידמן.
- * המשך ותמורה, עמ' 239; סיני, פו, ה-ו (שבט-אדר תש"מ), עמ' רכז, ד"ר יהושע קניאל.
- * היתר תרמ"ט, הרב שלמה שטרנברג, תל-אביב תשמ"ו.
- * שמיטה - מקורות, הגות, מחקר, עמ' 165-205, האגף לתרבות תורנית, תשנ"ג.
- * תורה שבעל פה, כח, תשמ"ז, עמ' ז, סא.

- * תחומין, יג, עמ' 47, הרב מנחם ולדמן (הוראות לשנת תרס"ג).
- * עם כלביא ח"ב, עמ' 121; עטורי כהנים 26, עמ' 1; שאילת שלמה, ג, עמ' 167; ה, עמ' 127; ז, עמ' 214, 222, הרב שלמה אבינר.
- * בצאת השנה, הרב שאול ישראל, היכל שלמה, תשי"ט.
- * מאורות, 1, (תש"ס), הרב שלמה גורן, הוצאת הרבנות הראשית לישראל.
- * מצוות הארץ כהלכתן, עמ' שיא, הרב אי"ה גולדברג, תשנ"ב.
- * הליכות שדה, 79 (תשנ"ד), עמ' 16, שמואל עמנואל (בשנים תר"ח-תשנ"ד).
- * באהלי שדה, תשי"ס, עמ' 33, 43, 51; שנה בשנה, תשס"א, עמ' 195; הרבנות הראשית. שבעים שנה לייסודה, ח"ב, תשס"ב, עמ' 653, הרב יעקב אריאל.
- * בין מסורת לחידוש, עמ' 529, אשר כהן, תשס"ה (פולמוס שנת תשס"א).
- * ארץ ישראל בהגות היהודית במאה העשרים, עמ' 71, בנימין בראון, תשס"ה.
- * מים מדליו (תשנ"ו), עמ' 59, הרב אבי שריבר (פולמוס תרמ"ט).
- * עיונים בתקומת ישראל, 8 (תשנ"ה), עמ' 580, שלום רצבי (הפולמוס והרב קוק).
- * צהר, ד (תשס"א), עמ' 11 (עיון מחודש לקראת תשס"א); תחומין, כז, עמ' 29 (החידוש של הרב קוק), הרב יהודה עמיחי.
- * שנתון המשפט העברי, כ (תשנ"ז), עמ' 169, אליעזר מלכיאל (אידיאולוגיה והלכה).
- * שו"ת משנת יוסף, ח"ב, עמ' קס, תשנ"ט, הרב יוסף ליברמן.
- * אוצרות הראי"ה, א, עמ' 130, 567, הרב משה צוריאל, ישיבת ראשון לציון, תשס"ב.
- * אוהב ישראל בקדושה, א, עמ' 138, תשמ"ט, יהושע בארי.
- * המעין, תמוז תשמ"ו, עמ' 1; תשרי תשמ"ז, עמ' 15; טבת תשנ"ג, עמ' 24, אביעזר ארקין [=נחשוני השמיטה, תשס"א] (במזכרת בתיה בשנת תרמ"ט).
- * סקירה חודשית, ל"ה (12), עמ' 34, מרדכי נאור.
- * עטורי כהנים, 28, עמ' 62 (עמדת הרבנות הראשית בשמיטה תשמ"ז).
- * שמיטת תשמ"ז בכפר עציון, כסלו תשמ"ט; לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, תשי"ס; המעין, תשרי תשס"ז, עמ' 25. תחומין, כז, עמ' 13, הרב זאב ויטמן.
- * צהר, 9 (תשס"ב), עמ' 135, (סכום שנת שמיטה תשס"א).
- * שנה בשנה תשס"א, עמ' 207, ד"ר משה זקס.
- * צהר, כ"ח (תשס"ז), עמ' 9, אמונת עתק, 70 (ניסן-אייר תשס"ז), עמ' 37, הרב יואל פרידמן.
- * קטיף שביעית, מכון התורה והארץ, אשקלון תשס"ז, עמ' 10, 135.
- * הרב קוק בפולמוס השמיטה, חגי בן-ארצי, בית אל תשס"ז.
- * אמונת עתק, 70 (ניסן-אייר-תשס"ז), עמ' 19, הרב צ"י רמון. [וראה לעיל: תורה שבע"פ, סעיף 5].

ה. גיאוגרפיה

1. גבולות הארץ לעניין מצוות השמיטה

ביאור המושגים: גבול עולי מצרים, גבול עולי בבל, קדושה ראשונה, קדושה שנייה וכי' התייחסות לשטחי ארץ ישראל מדרום לאשקלון, בערבה וברמת הגולן. רצוי להשתמש במפת ארץ ישראל ובשקפים שיבליטו את השוני בין הגבולות השונים.

ספרות עזר

- * אנציקלופדיה תלמודית, ח"ב, עמ' רה, רט ונספח שם - "תחומי אי"י שהחזיקו עולי בבל", תשל"ט.
- * מסכת שביעית - משנת יוסף, ח"ג, עמ' קיא; שו"ת משנת יוסף, ח"ב, סי' מא-מז; כרם ציון השלם - אוצר שביעית, עמ' רסז, הרב יוסף ליברמן.
- * מאורות, 1 (תשי"ס), עמ' 35; משיב מלחמה, ח"ב סי' קנב; משנת המדינה, תשנ"ט, עמ' 264, הרב שלמה גורן.
- * ספר ארץ ישראל, סי' כו; עיר הקודש והמקדש, ח"ג עמ' רסג; שם בסוף חלק ה הרב י"מ טוקצינסקי.
- * ירושלמי שביעית, ח"ב, עמ' 31, פרופ' י' פליקס, תשמ"ו.
- * תלמוד ירושלמי - מסכת שביעית עם פירוש קב ונקי, עמ' שכז, הרב אריה כרמל ופרופ' יהודה לוי.
- * שבתות שנים, עמ' רא, הרב ע"מ בניש, תשנ"ג.
- * תחומין, ח"ב, עמ' 364; עולה מן המדבר, עמ' 35; תורה שבעל פה, לה, עמ' קיד, (דרומית לאשקלון), הרב יעקב אריאל.
- * אטלס דעת מקרא, עמ' 326, מוסד הרב קוק, תשנ"ג.
- * אטלס ארץ ישראל לגבולותיה, ח"ב, הרב ישראל אריאל, הוצאת כנה, תשנ"ג.
- * ספר השו"ת - שמיטה ח"א, עמ' כט, רכה, בית אל - אוניברסיטת בר אילן, תשמ"ו.
- * מצוות הארץ כהלכתן, עמ' שלו, הרב אי"ה גולדברג, תשנ"ב.
- * לקראת שמיטה ממלכתית במדינת ישראל, עמ' 139, הרב זאב וייטמן, מכון צמת, תשי"ס.
- * תורה שבעל פה כרך טו (תשל"ג), עמ' סז, צא, קא; שם, כרך יז (תשל"ה), עמ' כט; שם, לה, עמ' קיב.
- * המעין, ג (תשמ"ו), עמ' 33; שפתי חכמים, ג (תשמ"ב), עמ' צט, הרב יוסף אפרתי.
- * בשדה חמד, א-ב (תשנ"ד), עמ' 21.

2. "ברייתא דתחומין"

השוואת המקורות השונים בענין גבול עולי בבל: ירושלמי שביעית פ"ו, א; תוספתא שביעית פ"ד, יא; חלה פ"ו, ו; ספרי סוף פרשת עקב, נא. רצוי לזהות את מקומות הישוב העיקריים על פי מפת ימינו.

ספרות עזר

- * דעת מקרא, עזרא ונחמיה - נספח ד, עמ' 28, תש"מ.
- * אנציקלופדיה תלמודית, ח"ב, נספח, תשלי"ט.
- * ארץ חמדה, ספר א שער ד, סי' י' ועמ' קפו, הרב שאול ישראלי, מוסד הרב קוק, תשנ"ט.
- * ירושלמי שביעית, ח"ב, עמ' 31, פרופ' י' פליקס, תשמ"ו.
- * תחומי א"י לפי ספרות חז"ל, פרופ' פי נאמן, תשלי"ט.
- * תוספתא כפשוטה - זרעים, עמ' 334, פרופ' שי ליברמן, תשנ"ו.
- * תרביץ, מה, עמ' 213, פרופ' י' זוסמן.

3. "כתובת רחוב"

בשנת תשל"ד נמצאה בשדות קיבוץ עין הנצי"ב כתובת, העוסקת בגבולות עולי בבל, יש להשוותה למקורות לעיל בסעיף 2.

ספרות עזר

- * תרביץ, מה, עמ' 54, פרופ' שי ליברמן.
- * תרביץ, מג, עמ' 88; קדמוניות, ח, עמ' 123, פרופ' י' זוסמן.
- * מוריה, צב-צג, עמ' נט, הרב יוסף ליברמן.
- * ספר יובל לגאון רבי יוסף דב סלובייצ'יק, עמ' תתרצ"ו, ד"ר ז' ספראי, תשמ"ד.
- * דעת מקרא, עזרא ונחמיה - נספח ד, עמ' 31, תש"מ.
- * על פסיפס ואבן, עמ' 79, תשל"ח; מקראה על כתובות יהודיות, עמ' 117, תשמ"א, יוסף נווה.
- * אנציקלופדיה אריאל, עמ' 7414, פרופ' ז' וילנאי, תשמ"א.
- * האנציקלופדיה החדשה לחפירות ארכיאולוגיות בא"י, ח"ד, עמ' 1457, משרד הבטחון-כרטא, 1992.

1. ספרות

לימוד מאמרי הגות בנושא השמיטה.

ספרות עזר

- * הקדמה לשבת הארץ, הראי"ה קוק; אגרות הראי"ה ח"ב, אגרת תקנ"ה (ראה לעיל: מחשבת ישראל סעי' ב).
- * מדרגת האדם ח"א, דרכי הבטחון פרק ו, עמ' קצט, הרב יוסף הורוביץ.
- * המעין, ד (תשס"א), עמ' 7; א (תשס"ב), עמ' 3; ב (תשס"ב), עמ' 53, אהרן ארנד (פיוטים).
- * פיוטים וכרוזים בענייני השמיטה, אהרן ארנד, בר-אילן, תשס"א.
- * נחליאל, עמ' רלה, הרב יצחק ברויאר, מוסד הרב קוק, תשמ"ב.
- * במעגלי השביעית: לקט מאמרים, הרב יגאל אריאל, מדרשת הגולן, תשנ"ג.
- * השמיטה לאור המקורות: לקט מאמרים, הרב צבי שינובר, תשנ"ג.

2. מפתחות ביבליוגרפיה

- * "שמיטה - תדריך לימודי, שמיטה - הלכה למעשה", הרב מנחם בורשטיין, ירושלים תשס"ז (הדרכה, הערות דידקטיות וביבליוגרפיה נרחבת ומקיפה ביותר לכל הנושאים הנ"ל, ועוד. נעזרנו רבות בספר זה).
- * בשדה חמד, שם, א-ב תשמ"ו, עמ' 33 (פעילויות), שם, א-ב תשנ"ד, עמ' 87 (ביבליוגרפיה לספרים ועזרים); 1-2 תש"ס, (מפתח אתרי אינטרנט).
- * אוצר המשפט, ח"א, עמ' 149, 152; שם, ח"ב, עמ' 145, 149, פרופ' נחום רקובר.
- * שמעתיך, 83, עמ' 79; שם, 114, עמ' 93, 100; שם, 115-116, עמ' 169; שם, 143, עמ' 121.
- * המעין, ב (תשכ"ו), עמ' 26; ב (תשמ"ז), עמ' 53; א (תשמ"ח), עמ' 77; ב (תשנ"ד), עמ' 59; ד (תשנ"ה), עמ' 70, הרב מאיר וונדר.
- * אוצרות השביעית: מפתח להלכות שביעית ע"פ נושאים, הרב י"צ אדלר, אוצר הפוסקים ירושלים תש"ס.
- * רשימת הספרים על שביעית, הרב מאיר וונדר, תשכ"ו.
- * דבר השמיטה בבית הספר הדתי, אגף החינוך הדתי, תש"ס, עמ' 191, 250.
- * ספר השו"ת - שמיטה, א - שמיטת הקרקעות, ישיבת בית-אל ופרויקט השו"ת, הרב מנחם סליי, תשמ"ו.
- * פרויקט השו"ת + מפתח לכתבי עת, אוניברסיטת בר-אילן.
- * אתר "ידעת" באינטרנט (מאמרים, מערכי שיעור, תערוכה).

ח. נספח

א. רשימת משניות במסכת שביעית המומלצות ללימוד לפי נושאי השמיטה

פרק ה' משנה א': קדושת פירות שביעית.	פרק א' משנה א': תוספת שביעית.
פרק ה' משנה ו': סיוע לדבר עבירה.	פרק ב' משנה ב': אבות ותולדות.
פרק ו' משנה א': גבולות הארץ.	פרק ב' משנה ג': אבות ותולדות.
פרק ו' משנה ה': יצוא פירות שביעית.	פרק ב' משנה ד': אבות ותולדות.
פרק ז' משנה א': קדושת פירות שביעית.	פרק ב' משנה ו': קליטה בשביעית.
פרק ז' משנה ו': קדושת שביעית בפרחים.	פרק ב' משנה ז': הזמן הקובע לקדושת שביעית.
פרק ח' משנה ג': סחורה.	פרק ב' משנה ח': קנס למחלל שביעית.
פרק ט' משנה א': ספיחין.	פרק ד' משנה ג': שדות נכרים בשביעית.
פרק ט' משנה ח': ביעור הפירות.	פרק ד' משנה ה': מלאכות לאוקמי (לקיום העץ).
פרק ט' משנה ב': ביעור הפירות.	פרק ד' משנה ו': הפסד פירות שביעית.
פרק י' משנה א': שמיטת כספים.	
פרק י' משנה ג'-ד': פרוזבול.	

(נערך ע"י הרה"ג יעקב אריאל שליטי"א, הרב הראשי של רמת-גן)

ב. הלכות שמיטה ויובל לרמב"ם הלכות נבחרות

פרק ו'	פרק א'
פרק ז', א-ד; ז-י"ד	פרק ד', א-ג; כב-ל.
	פרק ה'

ג. מושגי יסוד בנושא השמיטה

יש ללמד ולבאר מושגים אלו תוך כדי לימוד הלכות שמיטה או כסיכום להן.

אבות מלאכות ותולדות בשביעית	לא תחונם
אבק שביעית	לקיטה
אוצר בית דין	מלאכות מהתורה ומדרבנן
אכילת פירות שביעית	נעבד
אוקמיי-אברויי	סחורה בפירות שביעית
ביעור פירות שביעית	ספיחין
דמי שביעית	עציץ נקוב ושאינו נקוב
היתר המכירה	פירות גוי שגדלו בארץ, בחו"ל
הפסד פירות שביעית	פרוזבול
הפקר	קדושת ארץ ישראל - קדושה ראשונה
הקהל	קדושה שנייה
חנות שמיטה	קדושת פירות שביעית
חנטה	שליש גידול
חרישה ויובל	שמור
כיבוש עולי מצרים, עולי בבל	שמיטת כספים

ד. הוראת נושא השמיטה בשנת הלימודים תשס"ז-ח

נושא השמיטה יילמד במספר מעגלים:

בחודש אלול:

התמקדות בלימוד:

- א. פרשיות השמיטה בתורה [תורה].
- ב. טעמי המצוה וערכי השמיטה [תורה, מחשבת ישראל]. ניתן לקשר זאת לראש השנה - יום המלכת ה'; ליום הכיפורים - "שבת שבתון", יום כפרה ושוויון חברתי, לוחות שניים; סוכות - השגחת ה', בטחון בה', הסתפקות במועט, היחס לרכוש, אחדות, ועוד.
- ג. עיקרי הלכות שמיטה [תושב"ע] ראה לעיל תורה שבע"פ סעיף 4 - הלכה, סעיפים א, ב, ד, ה. וכל זאת מבלי לוותר על לימוד הלכות החיים!

בחודשים תשון-כסלו:

- א. המשך לימוד הלכות שמיטה [ראה לעיל: תורה שבעל-פה, סעיף 4 - הלכה]. [אפשר להעזר בקלטת וידאו שהופקה ע"י מכון התורה והארץ, ובקלטת של מדרשת "הארץ ומצוותיה", חפץ חיים].

- ב. לימוד משניות נבחרות ממסכת שביעית [תושבי"ע].
 ג. היתר המכירה להלכה, הפולמוס וכ"י [תושבי"ע, היסטוריה].
 ד. גבולות הארץ לעניין מצות שמיטה [גיאוגרפיה].
 ה. ערכי השמיטה, השמיטה בדורנו, הקדמה ל"שבת הארץ" מאת הראי"ה קוק [מחשבת ישראל].

קיום ימי עיון על-פי רמת הכיתות השונות בנושאים הבאים:

- א. טעמי המצוה - השמיטה לדורנו.
 ב. הנחיות לשנת השמיטה - טיפול בעציצים ובגינות נוי, קדושת פירות שביעית, קניית פירות וירקות וכ"י.
 ג. יישום הלכות שמיטה בימינו - לבטים, פתרונות [עם או בלי היתר המכירה].
 הרצאה מרב מושב או קיבוץ השומרים על הלכות שמיטה.
 אפשר להכין דפי לימוד בחברותות.

בחודש שבט:

השמיטה ואיכות הסביבה - היחס הנכון לבריאה, לטבע, לצומח ולחי לאור ערכי השמיטה.

בחודש אלול [עם פתיחת שנת הלימודים תשס"ט]:

- א. שמיטת כספים ופרוזבול.
 ב. מצות הקהל.

הערות:

- א. כל מורה יילמד בכיתתו את נושא השמיטה לפי מספר השעות העומדות לרשותו ולפי רמת הכיתה.
 ב. רצוי שכל צוות ההוראה יעבור השתלמות מתאימה, וכל מורה יעמיק וירחיב בתחום התמחותו.
 ג. לפי הצורך, ניתן לפרוס את התוכנית הנ"ל, על פני השנה כולה, כאשר בכל חודש יילמד נושא המתאים לתוכנו.
 ד. רצוי לעודד תלמידים לכתוב עבודות שנתיות בנושאים שזכרו לעיל.
 ה. טוב לשלב בלימוד ההלכה מצגת או קלטת וידיאו, כדי להחיות את הנושא הרחוק מלב התלמידים. כמו כן, טוב לשלב זאת בביקור במשק דתי, חווה חקלאית, מכון מתאים, או להביא סדנא מתאימה לבית הספר.
 ו. טוב לסיים לימוד נושא ייחודי זה באירוע מסכם, כגון: חידון בית ספרי, ערב לימוד הורים-תלמידים, ועוד.